

## KITOBXON TALABA – ZAMON TALABIDIR

**Muminova Dilafro‘z Akbaraliyevna**  
**Namangan davlat pedagogika instituti**  
**Boshlang‘ich ta‘lim innovatsiyalari professor**  
**pedagogika fanlari doktori (DSc)**

[dilbarxon2008@mail.ru](mailto:dilbarxon2008@mail.ru)

**ORCID ID: 0000-0001-6890-0732**

**DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23664382>**

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada kitobxonlik zamon talabi ekanligi, kitobxonlikning o‘ziga xos xususiyatlari, kitobxonlikni talaba shaxsiga ta’siri, art terapiya yordamida davolash, kitob o‘qish, kitobxon bo‘lishning ijobiy tomonlari, jahon olimlarining biblioterapiya haqidagi fikrlari, hamda olib borgan ishlariga doir ma’lumotlar berilgan.

**Kalit so‘zlar:** kitob, o‘quvchilar, talabalar, asarlar, ma’lumot, biblioterapiya, yozuv, fikr, material, odam, xulosa, yo‘nalish, mutolaa, xorij, adabiyot, asr.

### KIRISH

Jahonda kitob o‘qishning potentsial ijtimoiy-kognitiv afzalliklaridan foydalanish va kitobxonlik madaniyatini oshirishga oid tadbirlarni keng joriy etish haqidagi g‘oyalarni o‘z ichiga oladigan tadqiqotlar kitob o‘qish yoshlarning jamiyatga oson integratsiyalashuvini ta’minlashini ko‘rsatmoqda. Yoshlarda ijtimoiy faollikni, hissiy uyg‘otish va xulosa chiqarishni rag‘batlantirish hamda ijtimoiy-kognitiv faollikni ta’minlash uchun kitobxonlik targ‘ibotini kuchaytirish lozimligi ta’kidlanmoqda.

Dunyoda olimlar tomonidan kitob o‘qish va empatiya, istiqbolga ega bo‘lish kabi ijtimoiy faollik qobiliyatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganadigan tadqiqotlar manzilli olib borilmoqda. Xususan, yoshlar ijtimoiy faolligini rivojlantirishda kitobxonlikning afzalliklari, imkoniyatlari shundan dalolatki, talabalarda hissiy faoliyatni, ruhiy-jismoniy quvvatini, ishchanlik qobiliyatini rivojlantirishda kitobxonlik muhim ahamiyatga ega. Talabalar ijtimoiy faolligini oshirishda kitobxonlikni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlashning tarmoqlararo ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish, normativ-huquqiy hujjatlar bazasini takomillashtirish, ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan kitoblarni, ayniqsa, bolalar adabiyoti, maxsus ta‘lim uchun Brayl alifbosiga asoslangan adabiyotlar chop etilishi, elektron va audio kitoblar yaratilishini qo‘llab-quvvatlash ta‘limni axborotlashtirish sharoitida talabalarni kitobxonlik vositasida ijtimoiylashtirishning virtual texnologiyalarini ishlab chiqish, elektron o‘quv adabiyotlar bilan ishlash orqali axborot iste’moli madaniyatini ham tarkib toptirish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

### ASOSIY QISM

Mamlakatimizda yangi davr shiddati ezgu qadriyat va an‘analarni qaror toptirishga, xususan, talaba-yoshlarning ma’naviy-intellektual salohiyati, ongu tafakkuri, dunyoqarashini, ayniqsa ular ijtimoiy faolligini rivojlantirishda kitobxonlik vositasidan foydalanishni, kitobxonlik madaniyatini yuksaltirishni taqozo etmoqda.

Bugungi tez o‘zgarayotgan dunyo insoniyat oldida, yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlar ochmoqda. Shu bilan birga, ularni ilgari ko‘rilmagan turli yovuz xavf-xatarlarga

ham duchor qilmoqda. G‘arazli kuchlar sodda, g‘o‘r yoshlarni o‘z ota-onasiga, o‘z yurtiga qarshi qayrab, ularning hayotiga, umriga zomin bo‘lmoqda. Bunday keskin va tahlikali sharoitda biz ota onalar, ustoz-murabbiylar, jamoatchilik, mahalla-ko‘y bu masalada hushyorlik va ogohlikni yanada oshirishimiz kerak. Yoshlarimizni birovlarining qo‘liga berib qo‘ymasdan, ularni o‘zimiz tarbiyalashimiz lozim” [12; 24-b.].

Talabalarni dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda badiiy va ilmiy kitoblardan foydalanishga o‘rgatish nafaqat guruh rahbari, adabiyot o‘qituvchilari yoki kutubxonachilar, balki ta‘lim-tarbiya muassasalarida faoliyat yurituvchi 126 barcha xodimlar va tyutorlar zimmasidagi mas‘uliyat hisoblanadi. Mazkur vazifalarni bajarishda talabalarining o‘ziga xos xususiyatlari, yangilikka qiziqishini hisobga olish zarur. O‘qituvchi talaba-yoshlarni fanga qiziqitira olsa, kutubxonachi kitobga bo‘lgan extijojini rivojlantirishga harakat qiladi [99; 26-29-b.].

Ma‘lumki birinchi kurs talabalarida kitobga mehr uyg‘otish hamda kitobxonlik faolligini rivojlantirishda kutubxonachining ham o‘rni beqiyos. Ayniqsa, “Biz qaysi kitobdanmiz?”. “Bizni topib oling” mavzularidagi o‘yinlar talabalarining kitobga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishi barobarida kitob tanlash, taftish qila olish va to‘g‘ri mutolaaga o‘rgatadi. Kitob tanlashda uning jihatlariga e‘tibor berish kerakligini o‘rgatish kerak. Talaba-yoshlarga faqatgina kitob tanlashni emas, balki uni to‘g‘ri o‘qishni va undan foydalanish yo‘llarini o‘rgatishni amalga oshiradi. Ko‘pchilik kitobxonlikni badiiy adabiyotlarni o‘qish deb tushunadi. Biroq kitobxonlik o‘z ichiga badiiy adabiyotlarnigina emas, ilmiy, falsafiy, diniy kabi sohalar doirasidagi kitoblarni ham mutolaa qilishni o‘z ichiga oladi. Talabada badiiy, ilmiy-ommabop va tarixiy asarlarni tushunish, idrok etish, tahlil qilish qobiliyatini ta‘lim jarayonida professor-o‘qituvchining sa‘y harakatlari, turli metod va vositalari yordamida rivojlantiriladi.

Talabalarda badiiy asarni o‘qish jarayonida bevosita ularda hayajon, rang barang his-tuyg‘ular to‘planganini kuzatamiz. talabalarda publitsistik, ilmiy va badiiy asarlarni o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshirish orqali ularda atrofidagi voqea hodisalarga to‘g‘ri, oqilona munosabat shakllantiriladi, olamni o‘rganishlari keskinlashadi. Shuning barobarida talabalarda o‘z tengdoshlarining qiziqishlari, orzulari to‘g‘risida, tabiatni asrash, ona yurti va ajdodlari o‘tmishi haqidagi ilk tasavvurlar ijtimoiy tajriba to‘planishi va ma‘naviy sifatleri yuksalishiga xizmat qiladi. Tarbiya darslarida talabalarining turli janrdagi asarlarni tanlab va qiziqib mutolaa qilishlari bir qator maqsadlarga, xususan, ularni shaxs sifatida rivojlantirish, zararli va yot g‘oyalar ta‘siridan himoyalash singari vazifalar ijrosini ham nazarda tutadi.

Mutolaa madaniyatini rivojlantirishga sabab bo‘ladigan omillar. O‘qish turlaridan eng qiyini – tushunish uchun o‘qish hisoblanadi. Chunki o‘zi uchun yangi bo‘lgan tushunchalarni anglab olish yoshlar uchun nisbatan qiyin mashg‘ulot. Bilim doiramizdan tashqarida bo‘lgan kitoblarni o‘qish, ularning asl mazmunini tushunish har doim ham oson kechmaydi. Sababi bunday asarlar fikrlashimiz va dunyoqarashimizni o‘zgartirib yuboradi. Bu ko‘p hollarda anchagina murakkab jarayondir.

Yuqorida keltirilgan ikkinchi va uchinchi turlarning farqi shundaki, “axborot uchun” o‘qilganda, manba talabaning bilim darajasiga teng bo‘ladi va unga yangi biror narsa o‘rgatmaydi. Bunda talaba o‘zi allaqachon bilgan narsasi haqida shunchaki ko‘proq axborot qabul qiladi, xolos. Uning mutolaadan oldingi bilimi, mutolaa so‘ngidagi bilimiga tengligicha qolaveradi. Uchinchi – “tushunish uchun” o‘qiganda esa talaba o‘ziga butunlay yot va yangi

g‘oyaga duch keladi, uni anglab tushunishga harakat qiladi. Bunda yozuvchi bilan talabanning bilim darajasi o‘rtasida katta tafovut bo‘lib, yozuvchi talabaga yangi tushuncha yoki g‘oyani o‘rgatadi. Mutolaa jarayonida ushbu tafovut qisqarib boradi. Shu sabablarga ko‘ra, mutolaaning bu turlari o‘z mazmunidan “axborot uchun” hamda “tushunish uchun” o‘qish deb nomlangan. Tushunish uchun o‘qilganda, talaba o‘zi va yozuvchi o‘rtasidagi tafovutni qisqartirishni savollarga javob topishdan boshlashi kerak.

Kitobning qanchalik yaxshi va ko‘p o‘qilishi talabanning faollik darajasiga va tajribasiga ham bog‘liq [89; 407-428-b.]. Bu borada professor S.Matjonov tomonidan “adabiyot o‘qitish – iste‘dodli kitobxonlarga tayanishi, kitobxonning o‘ziga xos iste‘dodi duch kelgan asarni o‘qish orqali unga fikr bildirish bilan o‘lchanmasligi, balki tanlab o‘qish, o‘qiganlari xususida ijodiy fikr yuritish, tegishli xulosa chiqara olish, eng muhimi, zarur bo‘lganda ularni amaliy jihatdan qo‘llash qobiliyati egaligi bilan xarakterlanishi alohida ta‘kidlanadi” [90; 114-b.].

Talabalar ijtimoiy faolligini rivojlantirishda kitobxonlik vositasidan foydalanish va Axborot resurs markazlari hamkorligini o‘rnatish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishining ahamiyatli jihati shundaki, talabalarga kitob o‘qish madaniyati singdirish, kitobdan to‘liq foydalanish ko‘nikmalarni egallash masalasi kabi juda keng ma‘nodagi tushunchalarning tavsiflari tahlil etildi. Jumladan, “Mutolaaga qiziqish bu kitobni sevish, badiiy asarlar bilan chuqurroq tanishib, kitob bilan ishlash haqidagi maxsus bilimlarni o‘zlashtirishdir” [73; 298-b.].

Talabalarda badiiy asarlar orqali milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda xalq tomonidan olib borilgan ulkan mehnat va shiddatli kurashlar jarayonida namoyon bo‘lgan matonatning namunalari haqida ma‘lumotlar berib borish maqsadga muvofiqdir.

#### **ADABIYOTLAR TAHLILI**

Tadqiqotchi V.Borodina talabani ta‘limga va kitobga oshno qilishda Akme texnologiyasini taklif etadi. Akme - talabani rivojlanishidagi oliy cho‘qqi hisoblanadi. Akmeologik o‘rgatishning mohiyati shundaki, talabani o‘qishga nisbatan faol, moslashuvchan, ijodiy munosabatini shakllantirishdan iborat bo‘lib, talabani o‘zini o‘zi tashhishlashida, badiiy matnlarni tahlil qilishida, idrokni psixofiziologik korreksiyasida, diqqatni rivojlantirish va tafakkurni o‘stirishda, so‘z boyligini oshishi hamda kitobga muxabbatni shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi [38; 38-43-b.].

E.A.Pashkina, T.V.Kalininaning fikricha “biblioterapiya usulida qulay jarayon yaratiladi, adabiyotlar tahlili orqali shaxsiy muammolar bartaraf etiladi, maxsus tanlangan badiiy, publitsistik yoki falsafiy adabiyotlar talabalarni qiziqishi va imkoniyatiga qo‘ra tanlanadi” [179; 90-98-b.].

#### **XULOSA**

“Kitob — bilim manbai”, deymiz. Bu isbot talab qilmas haqiqat. Zero, inson bilimni asosan kitob orqali oladi, uning tarbiyasi ham kitob yordamida shakllanadi. Yoshlarimiz badiiy adabiyotlarni o‘qiganda, ularning dunyoqarashi kengayadi, hayotga munosabati o‘zgaradi.

Pedagogik jarayonda talabalarni badiiy adabiyotlarning turli janrlari bilan tanishtirish, uning qadriyat ekanligini anglashiga, ajdodlar tomonidan yozilgan kitoblar tarixini bilishga, talaba-yoshlar bop adabiyotlarni o‘rganish, nutq uslubi va matn janrlarini tavsiflash bilim, ko‘nikma va malakalarini oshirishga xizmat qiladi. Talabalarni shaxsiy ijtimoylashtirishda, yaqinlari, do‘stlari va jamoada to‘g‘ri munosabatni o‘rnatishga yordam beradi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘XATI**

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini ta‘minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T.: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2017. – 24 b.
2. Бородина В.А. Культура чтения – универсум развития личности и модернизация образования // Культура чтения в контексте модернизации Российской школы: материалы Второй науч.-практ. конф. – СПб.: 2003. – С. 7-9.
3. Yo‘ldoshev E. Kutubxona va yosh kitobxon. – T.: O‘zbekiston, 2003. – 298 b.
4. Mardiyeva G.Q. Pedagogika oliy ta‘lim muassasasi talabalarini ijtimoiy moslashtirish omillari, bosqichlari va modeli. "Pedagogik ta‘lim" jurnalida chop etilgan maqolalar ro‘yxati 2013 yil 6-son. 28-33 b.
5. Matjonov S. Kitob o‘qishni bilasizmi? Kitobxon bilan muloqot. – Toshkent: O‘qituvchi, 1993. – 114 b.
6. Оспанова Б.К. Деятельность Национальной библиотеки Республики Казахстан в условиях новой реальности // Вестник БАЕ (Библиотечной Ассамблеи Евразии).- 2021.- № 1.- С. 26-29.
7. Pedagogika tarixi. K.Hoshimov, S.Nishonova, M.Inomova, R.Hasanov. – T.: O‘qituvchi, 1996. – 447 b.
8. Очилова Ф. Роль социально-гигиенического воспитания и профилактики вредных привычек у студенческой молодежи //О ‘zbekiston milliy universiteti xabarleri. – 2024. – Т. 1. – №. 11.
9. Mamayusupova M. Umumta'lim Maktablarida Strategik Rejalashtirishning Sifat Ko'rsatkichlari //Maktabgacha va Maktab Ta'limi Jurnal. – С. 675347.
10. Djakbarova M. Boshlang‘ich ta‘limda ona tili fanlarini o‘qitish metodikasini takomillashtirish lingvodidaktik muammo sifatida// Namangan davlat pedagogika instituti “Ta‘lim va taraqqiyot” ilmiy-uslubiy jurnali. 326-334 B.